

Wstęp

„Postęp i zacofanie w kulturze Europy Środkowej” – to wiodący temat kolejnego tomu z cyklu „Kultura Europy Środkowej”. Podjęto w nim niewątpliwie zagadnienie ważne i trudne zarazem, a przy tym wyzywające, warte jednak zastanowienia i głębszej refleksji. Pojęcia „postęp” i „zacofanie” są przeciwstawne i równocześnie wykluczają się. Łatwo nimi szermować. Mogliśmy jeszcze niedawno obserwować to w politycznej propagandzie. Pojęcie postępu ulegało bowiem jednoznacznie polityzacji, czego przykładem był lansowany w propagandzie radzieckiej wyznacznik postępu, którym miał być nowy człowiek radziecki.

Postęp stał się głównym hasłem, ale też wyzwaniem filozofów od czasów Oświecenia. To wtedy podniesiono i starano się realizować idee i wizje postępu, traktując go jako doskonalenie świata, postrzeganego jako nakaz i konieczność, także jako dobrodziejstwo. Ale postęp ujmowano również jako zagrożenie. Można wreszcie mówić o pułapkach oraz o iluzjach postępu. Wcześniej postęp w nauce kojarzono z przewrotem kopernikańskim.

Oba pojęcia – „postęp” i „zacofanie” – zyskały szczególnie ważne znaczenie we współczesnych czasach, w latach tak silnego przyśpieszenia, w jakże szybko zmieniającym się świecie. Postęp i zacofanie mogą mieć różne wymiary i różnie mogą być postrzegane. Z postęphem bezpośrednio kojarzy się uprzemysłowienie, będące tematem jednego z poprzednich tomów.

Choć nasza seria otwarta jest na specjalistów z różnych dziedzin, to jednak przeważają wypowiedzi historyków. Tak jest także w tej książce, gdyż przede wszystkim właśnie historykom zaproponowaliśmy spojrzenie na problemy postępu i zacofania. Mieszczą się w niej artykuły odnoszące się do tej problematyki od czasów średniowiecza po czasy najnowsze.

Zagadnienia postępu i zacofania były tematem dyskusji panelowej, która odbyła się w Zabrzu 13 listopada 2014 roku. Podjęto wówczas szereg zagadnień, odpowiadając przede wszystkim na pytania: Co to jest postęp? Jakie są jego wyznaczniki? Co można uważać za postęp, a co jest wyrazem zacofania? Jak współczesny świat postrzega te pojęcia, a jak postrzegały je minione pokolenia? Obszerne wypowiedzi w tej kwestii z owej dyskusji, która była swobodną wymianą myśli, ale też okazją do głębszej refleksji teoretycznej, zostały zamieszczone w niniejszej publikacji.

Wydanie tej książki, podobnie jak poprzednich, zawdzięczamy Władzom Miasta Zabrze. Dziękuję więc za to Pani Prezydent Małgorzacie Mańce-Szulik i Pracownikom Wydziału Promocji z Panią Naczelnik Dorotą Szatters na czele.

Antoni Barciak

Einleitung

„Fortschritt und Rückständigkeit Mitteleuropas“ ist das Leitthema des weiteren Bandes aus der Reihe: „Kultur Mitteleuropas“. Zweifellos greift es wichtige und zugleich schwierige, noch dazu provokative, aber überlegens- und nachdenkenswertes Fragen auf. Die Begriffe „Fortschritt“ und „Rückständigkeit“ stellen Gegensätze dar – das eine schließt das andere aus. Mit diesen Begriffen wird oft sehr leichtfertig umgegangen. Wir konnten das bis vor kurzem in der politischen Propaganda beobachten. Der Begriff Fortschritt unterlag eindeutig einer Politisierung – als Beispiel hierfür kann der in der sowjetischen Propaganda weit verbreitete Fortschrittsmaßstab – der neue sowjetische Mensch – herhalten.

Der Fortschritt war Leitthema, aber auch gedankliche Herausforderung für Philosophen schon seit der Aufklärung. Denn eben damals wurden Fortschrittsgedanken und -visionen aufgegriffen und man hat versucht, sie zu verwirklichen, wobei der Fortschritt als die Vervollkommnung der Welt betrachtet wurde, als ein Gebot und eine Notwendigkeit, er wurde auch als das Wohl der Menschheit wahrgenommen. Andererseits wurde der Fortschritt aber auch als eine Bedrohung aufgefasst. Schließlich kann man auch über Fallen und Illusionen des Fortschritts sprechen. Früher wurde der Fortschritt mit der Kopernikanischen Wende assoziiert.

Beide Begriffe: Fortschritt und Rückständigkeit, gewinnen gegenwärtig zunehmend an Bedeutung, in einer sehr schnelllebigen Zeit und in einer sich so schnell verändernden Welt. Fortschritt und Rückständigkeit können verschiedene Dimensionen haben und aus unterschiedlichen Perspektiven betrachtet werden. Mit dem Begriff Fortschritt wird unmittelbar die Industrialisierung, die Thema eines der früheren Bänder war, assoziiert. Obwohl die Verlagsreihe für Fachleute der verschiedenen Fachdisziplinen offen ist, so äußerten sich bisher überwiegend Historiker. Das gilt auch für den vorliegenden Band, denn eben den Historikern haben wir vorgeschlagen, sich mit den Problemen des Fortschritts und der Rückständigkeit zu befassen. Das Buch umfasst Artikel, die sich auf Fragestellungen beginnend mit dem Mittelalter bis hin zur Neuzeit, beziehen.

Fragen zu Fortschritt und Rückständigkeit waren auch Thema der Podiumsdiskussion, die am 13. November 2014 in Zabrze stattfand. Damals wurden viele Probleme aufgegriffen und insbesondere zu folgenden Fragen wurden Antworten gefunden: Was ist Fortschritt? Was sind seine Maßstäbe? Was kann man als Fortschritt betrachten, und was ist Ausdruck von Rückständigkeit? Wie wird dieser Begriff in der gegenwärtigen Welt und von vergangenen Generationen wahrgenommen? Die detaillierten Diskussionsbeiträge diesbezüglich

finden Sie in dieser Publikation. Die Podiumsdiskussion bot Raum zum freien Gedankenaustausch, aber auch Gelegenheit zu tieferer theoretischer Reflexion.

Die Veröffentlichung dieses Buches, ähnlich wie auch der vorherigen, verdanken wir den Machtorganen der Stadt Zabrze. Deshalb möchten wir uns bei Frau Małgorzata Mańka-Szulik und den Mitarbeitern der Abteilung für Promotion, unter der Führung von Vorsteherin Dorota Szatters, bedanken.

Antoni Barciak